

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การจัดการความรู้การใช้สมุนไพรรักษาโรคในท้องถิ่นต่อการผลิตผลิตภัณฑ์แบบมีส่วนร่วมของชุมชนในเขตจังหวัดนครสวรรค์เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน มีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

ข้อมูลทั่วไปจังหวัดนครสวรรค์

คำขวัญจังหวัดนครสวรรค์ “เมืองสี่แคว แห่มังกร พักผ่อนบึงบอระเพ็ด ปลารสเด็ดปากน้ำโพ ”

ขนาดและที่ตั้ง

นครสวรรค์เป็นจังหวัดในภาคเหนือตอนล่างประมาณละติจูดที่ 15.5 – 16.7 และลองจิจูดที่ 99.7 – 100.4 องศาตะวันออก อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ๓ ตามเส้นทางหลวงพหลโยธิน 237 กิโลเมตร และตามเส้นทางรถไฟประมาณ 250 กิโลเมตร อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเล 30 เมตร มีพื้นที่ประมาณ 9,597.67 ตารางกิโลเมตร หรือ 5,998.548 ไร่

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดจังหวัดพิจิตรและจังหวัดกำแพงเพชร
ทิศตะวันตก	ติดจังหวัดเพชรบูรณ์
ทิศใต้	ติดจังหวัดลพบุรี , อุทัยธานี , ชัยนาท และสิงห์บุรี
ทิศตะวันออก	ติดจังหวัดตาก

ภูมิประเทศและภูมิอากาศ

สภาพพื้นที่โดยทั่วไป ทางตะวันตกเป็นป่าทึบและภูเขาสลับซับซ้อน ส่วนทางตะวันออกมีป่าไม้เบญจพรรณที่ราบลุ่ม มีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ คือ “ บึงบอระเพ็ด ” เป็นแหล่งประมงน้ำจืดที่สำคัญของจังหวัดมีแม่น้ำสำคัญหลายสาย ได้แก่ แม่น้ำปิง ยม น่าน และแม่น้ำเจ้าพระยา

สภาพภูมิอากาศโดยทั่วไป อากาศค่อนข้างร้อนจัดในฤดูร้อนและเย็นสบายในฤดูหนาว ปี 2547 อุณหภูมิสูงสุดอยู่ที่ 41.50 องศาเซลเซียส ในเดือนเมษายน และอุณหภูมิต่ำสุดอยู่ที่ 15.40

การปกครองและประชากร

จังหวัดนครสวรรค์แบ่งการปกครองส่วนภูมิภาคออกเป็น 13 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ 1,404 หมู่บ้าน และการปกครองส่วนท้องถิ่น เป็น 1 อบจ. 18 เทศบาล และ 124 อบต.

จำนวนประชากร ปี พ.ศ. 2547 มีจำนวนทั้งสิ้น 1,143,833 คน เป็นประชากรชาย จำนวน 563,861 คน ประชากรหญิง จำนวน 579,972 คน

ศาสนา และอาชีพ

ประชากรร้อยละ 99.58 นับถือศาสนาพุทธ รองลงมาถือศาสนาอิสลาม และพราหมณ์ ฮินดู / ซิกข์ ร้อยละ 0.21 , 0.09 และ 0.01 ตามลำดับ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร สำหรับในเขตเมืองนครสวรรค์จะมีคนไทยเชื้อสายจีนอยู่เป็นจำนวนมาก โดยจะประกอบอาชีพทางด้านการค้าขาย ทำธุรกิจ

การเดินทาง

จังหวัดนครสวรรค์เป็นจังหวัดที่เป็นประตูสู่ภาคเหนือ อยู่ไม่ไกลจากกรุงเทพมหานคร สามารถเดินทางได้ทั้งทางรถยนต์ รถไฟ และเครื่องบิน

ความสำคัญของพืชสมุนไพรไทย

“ สมุนไพร ” นับว่าเป็นยาสำหรับรักษาโรคต่าง ๆ ได้มากมายโดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ พืชสมุนไพร ” ทั้งหลาย “ มีสรรพคุณทางยาดีมาก คนโบราณใช้ทำการรักษาโรคกันมานานแล้ว ควรอนุรักษ์เอาไว้ให้ดี ในวงการแพทย์ก็มองเห็นความสำคัญของพืชที่มีประโยชน์กันมากในชนบทที่ห่างไกลก็ใช้ “ พืชสมุนไพร ” นี้เองช่วยนำการบำบัดรักษาโรค และอาการเจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่งก็นับว่าได้ผลดีมาก เช่น ใช้ชุมเห็ดเทศเป็นยาถ่าย ยาระบาย ใช้บัวบกเป็นยาแก้เจ็บคอ แก้ร้อนใน ใช้มะนาวเป็นยาแก้เลือดออกตามไรฟันหรือโรคคักปิดคักเปิด ใช้มะระเป็นยาขมเจริญอาหาร ใช้กระเพราเป็นเพิ่มน้ำนมในตรีหลังคลอด ใช้ไพลเป็นยารักษาโรคหืด ใช้ตำลึงรักษาโรคเบาหวาน สิ่งเหล่านี้เป็นความสามารถของแพทย์แผนโบราณที่ขุดออก “ พืชสมุนไพร ” เป็นหลักในการรักษาโรคที่เกิดขึ้นกับคนเรามาับร้อยนับพันปีมาแล้ว สมุนไพรนอกจากจะนำมาใช้ประโยชน์เป็นยา

การใช้ยาสมุนไพรเพื่อการพึ่งตนเอง สามารถทำได้ เฉพาะในการใช้ตัวยาสมุนไพรที่ไม่มีผลข้างเคียง ไม่มีพิษ หรือที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไป ซึ่งมีขนาดการใช้ยา ดังนี้

1. ยาชง ใช้ตัวยาสมุนไพรแห้งหนักประมาณ 7-15 กรัม แช่ในน้ำร้อน ค่อนแก้ว คั้นเฉพาะน้ำครั้งเดียว
2. ยาต้ม รินเอาน้ำยาต้ม ครั้งละครั้ง ถึง 1 ช้อนกาแฟ เด็ดกลดลงตามส่วน
3. ยาเม็ด ครั้งละหนักประมาณ 1-2 กรัม หรือเม็ทขนาดเท่าลูกมะแว้ง 3 - 5 เม็ด ยกเว้นยาที่มีฤทธิ์แรง หรือยาถ่าย ควรใช้ตามหมอสั่ง หรือตามธาตุหนักเบา (คือ ถ้ากินยาแล้วถ่ายมาก คราวต่อไปให้ลดปริมาณยาลง ถ้าถ่ายน้อยก็ให้เพิ่มปริมาณยาขึ้นตามส่วน) (นิรนาม, มปป)
4. ยาผง ครั้งละหนักครั้งถึง 1 กรัม ละลายในน้ำร้อน หรือกระสายยารับประทาน

เป็นโอกาสและจังหวะที่ดีสำหรับประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศชั้นนำในการส่งไม้และกึ่งแช่แข็งออกสู่ตลาดทางการศึกษาวิจัยและพัฒนาสมุนไพรเพื่อใช้ทดแทนยาปฏิชีวนะที่ใช้กันอย่างแพร่หลายและเกินความจำเป็น โดยประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับมีดังนี้ คือ

1. ประหยัดเงินตราต่างประเทศปีละหลายหมื่นหลายบาทจากการนำเข้าซึ่งยาปฏิชีวนะและผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในธุรกิจอาหารสัตว์
2. ทำให้ผลิตภัณฑ์เนื้อสัตว์ที่ปลอดหรือปลอดภัยจากสารต้องห้ามอันเนื่องมาจากการตกค้าง มีตลาดและกำไรมากขึ้น
3. เป็นการสร้างรายได้แก่เกษตรกรและเป็นอีกทางเลือกหนึ่งสำหรับชานาชาชาวไทยผู้ยากไร้ที่ปลูกพืชเศรษฐกิจมูลค่าต่ำ

การที่จะให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ดังกล่าว ถ้าพึ่งแต่ภาคการศึกษาหรือเอกชนก็อาจไม่สามารถกระทำได้โดยง่าย การร่วมมือร่วมใจจากทุกส่วนที่เกี่ยวข้องจะมีผลต่อความสำเร็จของโครงการนี้ ซึ่งรวมถึง

1. จัดตั้งองค์กรเฉพาะเพื่อทำการศึกษาวิจัยและเผยแพร่พัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรสำหรับสัตว์ และรวมถึงการวางแผนงานแม่บทที่เกี่ยวข้องกับงานการนี้ทั้งหมด เป็นแหล่งรวบรวมทั้งภูมิปัญญาวิชาการและบุคลากรที่สนใจและเกี่ยวข้องผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด

2. บรรจุหลักสูตรสมุนไพรวิทยาในสถาบันอุดมศึกษา ทั้งในระดับอนุปริญญาและปริญญาตรี เพื่อเตรียมพร้อมด้านบุคลากร นักวิจัย และผู้ปฏิบัติการที่มีที่มีคุณภาพ รองรับการแข่งขันที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

3. ผลักดันร่างกฎหมายควบคุมการผลิต จำหน่าย โฆษณา และการใช้สมุนไพรในสัตว์ เพื่อให้ผลิตภัณฑ์ที่นำออกสู่ตลาดมีมาตรฐานรองรับการตรวจสอบ สร้างความมั่นใจให้กับผู้ใช้ และป้องกันการถูกหลอกลวงทั้งทางตรง เช่น โฆษณาชวนเชื่อทางสื่อ หรือทางอ้อม เช่น การอวดอ้างสรรพคุณเกินจริงบนฉลากยา เป็นต้น

4. การสนับสนุนจากภาคการเงินเพื่อการวิจัยและการผลิต เป็นที่ทราบกันว่าการลงทุนสำหรับการทำวิจัยค้นคว้าในยาแผนปัจจุบันในแต่ละปีนั้นใช้งบประมาณมหาศาล ซึ่งนั่นก็หมายถึงผลตอบแทนที่สูงเกินคุ้มเช่นกัน หากอุตสาหกรรมสมุนไพรไทยได้รับการสนับสนุนจากภาคการเงินอย่างเต็มที่เหมือนเช่น ยาแผนปัจจุบัน เชื่อว่าเราจะสามารถพัฒนาอุตสาหกรรมนี้เป็นอุตสาหกรรมหลักที่สร้างรายได้ให้กับประเทศไทยไม่น้อยเลยทีเดียว

5. การสนับสนุนจากรัฐในด้านนโยบายและประชาสัมพันธ์ ขั้นตอนและพิธีการต่าง ๆ ในระบบราชการปัจจุบันอาจไม่ทันต่อความต้องการของตลาดโลกปัจจุบัน อุตสาหกรรมสมุนไพรไทยควรได้รับการเอาใจใส่อย่างจริงจังจากรัฐ เพื่อผลิตเป็นสินค้าทดแทนหรือลดการนำเข้าและกระตุ้นการส่งออก การประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนหันมาสนใจบริโภคสมุนไพรที่ผ่านการรับรองมาตรฐานแทนยาแผนปัจจุบันอย่างถูกหลักวิชาการ ก็เป็นสิ่งที่จำเป็นยิ่งต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมสมุนไพรไทยให้รุ่งเรืองต่อไปในอนาคต (กิจ และ พรทิพย์, มปป)

การจัดการการใช้พืชสมุนไพรในชุมชน

การใช้สมุนไพรในการรักษาโรคมียาแต่โบราณซึ่งมีการสืบทอดและพัฒนาจนถึงทุกวันนี้ โดยเฉพาะที่แถบทวีปเอเชีย เช่น ประเทศจีน ญี่ปุ่น และอินเดีย ซึ่งมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรที่ค่อนข้างสมบูรณ์ นอกจากนั้นการศึกษาผลประโยชน์ของการใช้สมุนไพรโดยอาศัยหลักวิทยาศาสตร์ในประเทศเหล่านี้ได้รับการสนับสนุนจากรัฐอย่างจริงจังตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา จนสามารถผลิตยาสมุนไพรสำเร็จรูป หรือกึ่งสำเร็จรูปพร้อมใช้เป็นธุรกิจ อุตสาหกรรมอย่างเป็นล่ำเป็นสัน (กิจ และ พรทิพย์, มปป)

พัฒนาการนี้ได้แผ่ขยายผลถึงอุตสาหกรรมการเลี้ยงสัตว์ อันเนื่องมาจากความห่วงใยต่อสุขภาพของมนุษย์เอง และได้รับความสนใจมากขึ้นเรื่อยๆ จากผู้ประกอบการปศุสัตว์ด้วยเหตุผลเชิงเศรษฐกิจ การยกระดับสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ทำให้การตื่นตัวต่อสุขภาพจากอาหารการ

เมื่อเทียบกับประเทศเพื่อนบ้าน เช่น จีน อินเดีย หรือ แม้กระทั่งชาวบ้านที่เราเรียกว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน อุตสาหกรรมการเลี้ยงสัตว์บ้านเราเริ่มให้ความสนใจกับการใช้สมุนไพรเมื่อไม่นานมานี้เอง ส่วนมากเนื่องจากความต้องการหรือข้อกำหนดของประเทศคู่ค้าที่เราส่งสินค้าเกษตรออกไป เพื่อลดปัญหาการค้าคือต่อยาปฏิชีวนะ หรือทดแทนการใช้ยาปฏิชีวนะต้องห้ามหรือเพื่อแก้ปัญหาสารตกค้างในเนื้อสัตว์ส่งออกนั้น ๆ มีเพียงส่วนน้อยที่มองการพัฒนาการใช้สมุนไพรยังเป็นการสร้างงานสร้างรายได้ให้กับภาคการเกษตรอีกทางหนึ่งที่มีส่วนช่วยเหลือเกษตรกร นอกจากนี้ยังเป็นการช่วยเหลือผู้บริโภคในมุมมองของการพัฒนาคุณภาพชีวิตจากการเป็นหนูทดลองยาหรือสารตกค้างสารพัดอย่างเหมือนเช่นทุกวันนี้ (กิจ และ พรทิพย์, มปป)

โอกาสของสมุนไพรไทย

1. ภูมิอากาศและภูมิประเทศ เนื่องจากตั้งอยู่ในเขตร้อนและชื้น ประเทศไทยมีทรัพยากรสมุนไพรที่ค่อนข้างสมบูรณ์เมื่อเทียบกับแถบอเมริกาเหนือ ยุโรป มีพรรณไม้หลากหลายชนิดที่มีศักยภาพพัฒนาให้เป็นผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมที่รอการศึกษาอย่างจริงจัง
2. ขอบเขตการใช้กว้างขวาง ใช้ได้ทั้งในการป้องกัน รักษาและบำรุง สำหรับการป้องกันโรคนั้น ส่วนมากสามารถทดแทนยาปฏิชีวนะที่มีราคาค่อนข้างแพง และก่อให้เกิดการดื้อยาทั้งในมนุษย์และสัตว์ รูปแบบการใช้ก็ค่อนข้างหลากหลาย เช่น ดม สด ตาก ทา ต่างๆ เป็นต้น
3. ผู้ประกอบการให้ความสนใจ ทั้งจากผู้ผลิตปศุสัตว์ นักวิจัย บริษัทยาและอาหารต่าง ๆ และมีแนวโน้มพัฒนาให้รูปแบบ สรรพคุณและการใช้ง่ายและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น
4. ความปลอดภัยสูง เมื่อเทียบกับยาปฏิชีวนะแล้วพิษวิทยาของสมุนไพรจะมีน้อยกว่า ซึ่งจะช่วยลดปัญหาปริมาณสารตกค้างในผลิตภัณฑ์ รวมทั้งขบวนการดื้อยาที่เกิดขึ้นน้อยกว่าและน้อยกว่าด้วย
5. ความต้องการตลาดสูง ทั้งในและนอกประเทศ เช่น ประเทศญี่ปุ่น จีน สิงคโปร์ ใต้หวัน ฮองกง ซึ่งมีการศึกษาวิจัยและใช้สมุนไพรทั้งในคนและสัตว์มายาวนาน แต่

อุปสรรคการพัฒนาการใช้สมุนไพรในสัตว์

1. ขาดแคลนบุคลากร ต้องยอมรับความจริงว่าวงการปศุสัตว์มีเพียงคนส่วนน้อยที่ให้ความสนใจสมุนไพร เหตุการณ์นี้คงจะดำเนินต่ออีกนานเท่าไรก็ตามใครที่มองการใช้ยาเป็นการรักษาที่ต้องการความฉับไวทันใจมากกว่าการป้องกันโรคที่มักต้องทำเป็นกิจวัตรที่ใช้เวลานานกว่าแต่ลงทุนถูกกว่า ในส่วนของผู้ที่สนใจศึกษาก็อาจประสบกับปัญหาแหล่งข้อมูลความรู้ที่มีอยู่ค่อนข้างจะกระจัดกระจายทำให้ยากแก่การศึกษาค้นคว้า
2. การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อการผลิตยังมีน้อย ผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทย ที่มีอยู่ในท้องตลาดมักอยู่ในรูปของวัตถุดิบหรือถูกแปรรูปในลักษณะแบบง่าย ๆ ที่ยังต้องอาศัยฝีมือแรงงานในการผลิตเป็นหลักซึ่งยากต่อการควบคุมคุณภาพ การลงทุนด้านการวิจัยและพัฒนาที่ยังอยู่ในระดับที่ไม่น่าพอใจ
3. คุณภาพผลิตภัณฑ์ไม่คงที่ สาเหตุหลักมาจาก
  1. คุณภาพของวัตถุดิบที่แปรปรวนไปตามสภาพดินฟ้าอากาศ การจัดการของเกษตรกรและวิธีการเก็บเกี่ยว
  2. ขาดความเอาใจใส่จากผู้ประกอบการค้าด้านการบรรจุหีบห่อและเก็บรักษา อันเนื่องมาจากการมองข้ามความสำคัญของคุณภาพผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในสัตว์เมื่อเทียบกับมนุษย์
  3. รูปแบบการใช้ยังขาดการพัฒนา เช่น การต้ม อัดเม็ดแบบง่าย ๆ ซึ่งส่งผลให้ประสิทธิภาพในการรักษาโรคไม่คงที่แปรปรวนไปตามปัจจัยบุคคลและอุปกรณ์ต่าง ๆ รวมทั้งกรรมวิธีในแต่ละขั้นตอนด้วย ทำให้ผู้ใช้ขาดความมั่นใจและเลิกใช้ไปในที่สุด

4. ผลิตภัณฑ์ซ้ำซ้อนเลียนแบบ ขาดการศึกษาพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่ใช้ในสัตว์ส่วนมาก ยังคงเป็นฟ้าทะลายโจร ขมิ้นชัน ไพล และอื่น ๆ เพียงไม่กี่ชนิดเท่านั้น เมื่อเทียบกับคลังสมุนไพรที่ประเทศไทยมีอยู่แล้ว เรายังสามารถศึกษาและพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรได้อีกมาก แต่น่าเสียดายที่เราไม่ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลายและมีประสิทธิภาพทางการบำรุงรักษามากเท่าที่ควร
5. ขาดมาตรฐานผลิตภัณฑ์สมุนไพรต่างกับผลิตภัณฑ์ยาแผนปัจจุบัน สมุนไพรไทยก็ถูกแปรรูปเป็นยาในรูปแบบต่าง ๆ ยังขาดมาตรฐานสินค้าที่ใช้ในการควบคุมการผลิต การจัดจำหน่าย และกำกับวิธีการใช้ที่ถูกหลักวิชาการ
6. ขาดการสนับสนุนจากภาครัฐ รัฐบาลไทยเริ่มให้ความสำคัญต่อสมุนไพรที่ใช้สำหรับมนุษย์ โดยมีการศึกษาวิจัยร่วมกันกับประเทศจีนและประเทศอื่น ๆ โดยมอบหมายให้กระทรวงสาธารณสุขเป็นผู้รับผิดชอบ แต่สำหรับสมุนไพรที่ใช้ในสัตว์ ยังมีได้มีหน่วยงานราชการใดมารับผิดชอบศึกษาและเผยแพร่อย่างจริงจัง ขั้นตอนการจดทะเบียนผลิตภัณฑ์สมุนไพรเป็นยาก็ถูกร้องเรียนว่ายุ่งยาก ซับซ้อนไม่ทันต่อสถานการณ์โลกในปัจจุบัน (กิจ และ พรทิพย์, มปป)

ข้อควรพิจารณาการใช้พืชสมุนไพรในสัตว์

สมุนไพรเป็นพืชอาหาร การที่พืชชนิดเดียวกันสามารถใช้เป็นทั้งพืชสมุนไพรและพืชอาหารได้นั้น จึงเกิดความสับสนไม่แน่นอนกับกระบวนการเตรียม ดังนั้นข้อพึงปฏิบัติในการใช้สมุนไพรควรมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับสมุนไพร ลักษณะของพืชสมุนไพรที่เหมาะสมนำมาใช้ เช่น ราก ลำต้น ใบ ดอก หรือ ผล นอกจากนี้การเก็บเกี่ยวสมุนไพรตลอดจนการเก็บรักษาให้ถูกต้องและปลอดภัย เพื่อไม่ให้ตัวยาสำคัญของสมุนไพรสูญสลาย ส่วนการใช้ควรรู้ถึงชนิดและตัวยาสมุนไพรที่นำมาใช้ รู้กลไกการทำงาน (mode of action) ของตัวยา และเภสัชฤทธิ์วิทยาตัวยาที่สำคัญของสมุนไพรและการใช้สมุนไพรในสัตว์นั้น ควรรู้วิธีการเตรียมสมุนไพรเพื่อใช้ในอาหารสัตว์ซึ่งสามารถใช้ได้หลายรูปแบบ เช่น ใช้ในรูปสมุนไพรสด โดยนำไปให้สัตว์กิน หรือคั้นน้ำและทำให้แห้งแล้วบดเสริมในอาหารสัตว์ เป็นต้น

หลักเบื้องต้นของการพิจารณาสมุนไพรมานำใช้ในอาหารสัตว์

เนื่องด้วยสมุนไพรมีที่ขอมารับกันมากกว่าหนึ่งพันชนิด ดังนั้น ต้องคำนึงถึงหลักเกณฑ์ ดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลการใช้สมุนไพรมานำใช้ในปัจจุบัน การค้นคว้าเอกสารที่น่าเชื่อถือเป็นการตรวจเอกลักษณ์ที่ถูกต้องซึ่ง หน่วยงานที่ได้รับการยอมรับด้านการตรวจเอกลักษณ์ เช่น หอพันธุ์ไม้ กรมป่าไม้, กองพืชพันธุ์ กรมวิชาการเกษตร ในด้านสรรพคุณและพิษวิทยาเพื่อประโยชน์และความปลอดภัยที่แท้จริง ควรทราบถึงตัวยาสำคัญหรือตัวยาตรงที่ใช้แล้วเสริมฤทธิ์กันอย่างไร รวมถึงตัวยาช่วยหรือยาคุมฤทธิ์ ซึ่งเป็นตัวยาที่เพิ่มประสิทธิภาพของยาหลัก และควรทราบตัวยาแต่งกลิ่นรสชาติให้มีมีมน่ากินและอร่อยด้วย

2. ความรู้ทางการใช้สมุนไพรมานำใช้ การใช้ต้องใช้ให้ถูกชนิด และรู้จักสมุนไพรมีพิษหรือไม่ ล้างปน ขำซ่อน เนื่องจากพืชสมุนไพรมีชื่อในท้องถิ่นต่างกัน หรือมีชื่อท้องถิ่นมาก หากใช้พืชสมุนไพรมีพิษผิดย้อมส่งผลกระทบต่อสัตว์ และการใช้ควรมีความรู้พื้นฐานด้านชนิดและลักษณะของสมุนไพรมานำมาใช้ ขนาดหรือน้ำหนัก วิธีการปรุงที่เหมาะสมรวมถึงของเหลวที่จะสกัดตัวยาหรือเรียกว่า น้ำกระสายยาของพืชสมุนไพรมานำใช้ชนิดนั้นๆ

3. การระบุส่วนของสมุนไพรมานำมาใช้ การนำมาใช้ให้ถูกส่วน ต้องศึกษาและระบุส่วนที่นำมาใช้ให้ถูกต้อง เพราะสมุนไพรมีสารสำคัญในส่วนต่างๆ ไม่เท่ากัน แต่ละฤดูที่ปลูก อายุ ความแก่-อ่อน วิธีการเก็บ และช่วงเวลาเก็บ ล้วนแล้วส่งผลกระทบต่อฤทธิ์ทั้งสิ้น โดยมีความแตกต่างของสารสำคัญในพืชแต่ละครั้ง ซึ่งสารสำคัญในพืชจะมีความแตกต่างกันทั้งปริมาณและชนิด อาจเนื่องมาจากสายพันธุ์ แหล่งที่ปลูก อายุพืช หากมีการปลูกพืชสมุนไพรมานำใช้เอง ควรบันทึกสถานที่เก็บ เวลาที่เก็บ ระยะเวลาเติบโต เช่น กำลังออกดอก หรือ ผล เป็นต้น นอกจากนี้การเกิดโรคในพืชสมุนไพรมานำใช้ อาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสารสำคัญในพืช ไปเป็นสารซึ่งไม่มีฤทธิ์ หรืออาจก่อให้เกิดอันตรายต่อสัตว์ได้

4. การศึกษาข้อมูลปริมาณและขนาดมาตรฐานที่แนะนำ ควรใช้ให้ถูกขนาดและควรศึกษาข้อมูลขนาดที่ใช้ให้ถูกต้องเพื่อให้มีมาตรฐาน แนะนำผู้ใช้ได้อย่างถูกต้องจะได้ผลดี และเกิดความผิดพลาดได้น้อยที่สุด นอกจากนั้นควรระวังการปนเปื้อนของพืชสมุนไพรมานำใช้ เช่น ใบที่มีกิ่งปนมา อาจทำให้คุณภาพลดลง หรือ การปนเปื้อนของดิน ปุ๋ย ซึ่งปุ๋ยอาจทำให้เกิดอันตรายต่อสัตว์ได้โดยตรง

5. วิธีการใช้พืชสมุนไพรที่ถูกต้อง คือการเลือกวิธีใช้ ที่มีผลต่อการให้สรรพคุณทางยาที่ดีที่สุด เช่น การให้กินสด ต้ม หรือ ตากแดด รวมถึงการใช้ให้ถูกตามชีพจรของอายุและเพศสัตว์ โดยต้องบ่งบอกการใช้กับสัตว์ช่วงไหนจึงจะเหมาะสม โดยหลักแล้วการนำสมุนไพรสดมาใช้จะให้ผลดีที่สุด เพราะมีสารสำคัญจะยังไม่มีการเปลี่ยนแปลง แต่จะมีปัญหาเรื่องการเก็บรักษา ดังนั้นจึงนิยมการนำสมุนไพรไปทำให้แห้งโดยวิธีการดังนี้

1. การตากแห้ง โดยการผึ่งในร่ม หรือตากแดด ซึ่งวิธีนี้ต้องระวังการปนเปื้อนจากฝุ่นผง ควันรถ โดยตะแกรงวางไว้ในที่สูง ให้มีการระบายความชื้นได้สะดวก สำหรับสมุนไพรที่มีสารออกฤทธิ์ไม่คงทนต่อความร้อนอาจต้องใช้วิธีผึ่งในร่ม แต่ต้องมีการกลับสมุนไพรตลอดเพื่อป้องกันการเน่าเสีย หรือการเกิดเชื้อรา

2. การอบแห้ง เป็นการทำให้สมุนไพรแห้ง โดยอบในตู้ควบคุมอุณหภูมิประมาณ 40-45°C นิยมสำหรับสมุนไพรที่ยังไม่ทราบความสามารถในการคงทนต่อความร้อนได้

สำหรับการเก็บรักษาควรนำมาบดเป็นผง และเก็บไว้ในที่สะอาดแห้ง อากาศระบายดี โดยเฉพาะประเทศไทยที่ความชื้นสูง อาจทำให้สมุนไพรเป็นราได้และหากเป็นราเกิดขึ้นควรทิ้งสมุนไพรดังกล่าว นอกจากนี้ปัจจุบัน ได้มีวิธีการสกัดสมุนไพรหลายวิธี เช่น การหมัก (Maceration) เป็นวิธีการสกัดสารสำคัญจากพืชโดยวิธีหมักสมุนไพรกับตัวทำละลายในภาชนะที่ปิด หรือวิธีการสกัดแบบ Percolation เป็นวิธีการสกัดสารสำคัญแบบต่อเนื่อง โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่า percolator และการสกัดด้วย Soxhlet Extractor เป็นวิธีการสกัดแบบต่อเนื่องโดยใช้ตัวทำละลายซึ่งมีจุดเดือดต่ำ สำหรับการสกัดให้มีความเข้มข้นนั้น จะใช้วิธี Free Evaporation คือ การระเหยให้แห้งโดยการใช้ความร้อนจากหม้ออังไอน้ำ (water bath) หรือ วิธี Distillation in vacuo เป็นวิธีการระเหยแห้งโดยกลั่นตัวทำละลายออกที่อุณหภูมิต่ำและลดความดันลงโดย vacuum pump หรือวิธี การแช่แข็ง (Freezing) โดย lyophilizer หรือ freeze dryer และวิธี spray drying เป็นวิธีทำให้แห้ง โดยการพ่นสารสกัดเป็นละออง และใช้ความร้อนทำให้แห้ง เหมาะสำหรับสารสกัดที่ใช้น้ำเป็นตัวทำละลาย